प्रयत्नेन" इत्यादिवचनस्यात्राऽपि चारयितुं शक्यत्वात्। किञ्च प्रथमप्रकारे न्यायेऽप्युद्वलको भवति। सङ्कल्पकालमारभ्य तिथिनक्षत्रयोगस्य बहुकालव्यापित्वात् प्रशस्तत्वं द्रष्टव्यम्। द्वितीयप्रकारे परेद्युरष्टमीवाहुल्येऽपि नक्षत्रयोगस्याल्पत्वादनुपादेयत्वमित्याशङ्का न कर्त्तव्या। अतएव स्कन्दपुराणे पठ्यते "सप्तमीसहिताष्टम्यां भूत्वा कृष्णं द्विजोत्तम!। प्राजापत्यं द्वितीयेऽह्नि मुहूर्त्तार्धं भवेद्यदि। तदाष्टम्यामिकं ज्ञेयं प्रोक्तं व्यासादिभिः पुरेति"। तृतीयप्रकारे परेद्युर्नक्षत्रवाहुल्येऽपि अष्टमीयोगस्याल्पत्वादनुपादेयत्वमित्याशङ्का भवति सा च पद्मपुराणेन निवर्त्यते "पूर्वविद्धाष्टमी या तु उदये नवमीदिने। मुहूर्त्तमपि संयुक्ता संपूर्णा साष्टमी भवेत्। कला काष्ठा मुहूर्त्तोऽपि यदा कृष्णाष्टमी तिथिः। नवम्यां सैव ग्राह्या स्यात् सप्तमीसंयुता न हीति"। तदेवं जन्माष्टमीभेदा जयन्तीभेदाश्च निरूपिताः। तत्र जयन्तीभेदेषूपवासदिने यदि बुधवारः सोमवासरो वा भवति तदा फलाधिक्यं भवति तदुक्तं पद्मपुराणे "प्रेतयोनिगतानां तु प्रेतत्वं नाशितं नरैः। यैः कृता श्रावणे मासि अष्टमी रोहिणीयुता। किं पुनर्बुधवारेण सोमेनापि विशेषतः। किं पुनर्नवमीयुक्ता कुलकोट्यास्तु मुक्तिदेति"। स्कन्दपुराणेऽपि "उदये चाष्टमी किंचिन्नवमी सकला यदि। भवेत्तु बुधसंयुक्ता प्राजापत्यर्क्षसंयुता। अपि वर्षशतेनापि लभ्यते यदि वा नवेति"। विष्णुधर्मोत्तरेऽपि "अष्टमी बुधवारेण रोहिणीसहिता यदा। भवेत्तु मुनिशार्दूल! किं कृतैर्व्रतकोटिरिति"।

यथोक्तरीत्या विहिततिथावुपवासं कृत्वा परेद्युः पारणेनोपवासं समापयेत् पार तीर-कर्मसमाप्तावित्यस्माद्धातोः निष्पन्नः पारणशब्दः। यद्यप्यसौ समाप्तिमात्रमभिधत्ते तथाप्युपवाससमाप्तावेव लोकशास्त्रयोः प्रयोगात् पङ्कजादिशब्दवद्योगरूढो द्रष्टव्यः। तथा च योगरूढ्योपवासस्य चरमाङ्गं भोजनमभिधत्ते। अङ्गत्वं चोपवासविधिवाक्येषु "विधिभान्ते च पारणमिति" विधानादवगन्तव्यम्। न च रागप्राप्तस्य भोजनस्यानेन वचनेनोपवासाङ्गतेति नक्षत्रयोगनिषेधः क्रियते न तु पारणनामकं किञ्चिदङ्गं विधीयत इति शङ्कनीयम् तथासति पारणशब्दप्रयोगानुपपत्तेः रागप्राप्ते ह्यभ्यवहरणे भोजनशब्दः। तत्र पारणशब्देन रागप्राप्तभोजनविषयायां सुख्यार्थो बाधितः स्यात्। किञ्च यदि पारणाङ्गं न स्यात्तदा प्रतिनिधिविधानं नोपपद्येत। तद्विधानञ्च द्वादशीप्रस्तावे देवलेन स्मर्यते "संकटे विषमे प्राप्ते द्वादश्यां पारयेत् कथम्?। अद्भिस्तु पारणां कुर्यात् पुनर्भुक्तं न दोषकृदिति"। अतः पारणशब्दबलात् प्रतिनिधिविधिबलाच्च पारणस्याङ्गत्वं द्रष्टव्यम्। अतएवादित्यपुराणे "पारणान्तं व्रतं ज्ञेयं व्रतान्ते न द्विभोजनम्। असमाप्ते व्रते पूर्वं नैव कुर्याद्व्रतान्तरमिति" तच्च पारणमुपवासदिनात् परदिनपूर्वाह्णे कर्त्तव्यम् "उपवासेषु सर्वेषु पूर्वाह्णे पारणं भवेदिति" देवलस्मरणात्। एवं सामान्यतः पूर्वाह्णे पारणप्राप्तौ क्वचिदपवादाय "तिथिभान्ते च पारणम्" इत्यभिधीयते। शुद्धाधिकायां पूर्वेद्युरेव जयन्तीयोगः उभयत्रापि वा जयन्तीयोग इत्यनयोः पक्षयोः पूर्वेद्युरेवोपवासविधानात् परेद्युः केवलतिथेस्तिथिनक्षत्रयोर्वा सद्भावात्तदन्ते पारणविधिः। तथा शुद्धाधिकयोर्विद्धाधिकयोरुभयोरपि यदा परेद्युरेव जयन्तीयोगस्तदा परतिथावुपवासविधानात्पारणदिने तिथ्यभावेऽपि कदाचिन्नक्षत्रावशेषसम्भवात्तदन्ते पारणं विधीयते तिथेर्वा नक्षत्रस्य वावशेषकाले पारणं ब्रह्मवैवर्त्ते प्रतिषिध्यते। "अष्टम्यामथ रोहिण्यां न कुर्यात्पारणं क्वचित्। हन्यात्पुरा कृतं कर्म उपवासार्जितं फलम्। तिथिरष्टगुणं हन्ति नक्षत्रञ्च चतुर्गुणम्। तस्मात् प्रयत्नतः कुर्यात्तिथिभान्ते च पारणमिति"। स्कन्दपुराणेऽपि "तिथिनक्षत्रनियमे तिथिभान्ते च पारणम्। अतोऽन्यथा पारणे तु व्रतभङ्गमवाप्नुयादिति"।

तिथिभान्तश्च द्विविध उभयान्त एकतरान्तश्चेति। दिनद्वये जयन्तीयोगवत्यां शुद्धाधिकायां परदिने अष्टमी मुहूर्त्तत्रयं नातिक्रामति रोहिणी तु पूर्वेद्युर्निशीथादर्वाग् यदा कदाचित् प्रवृत्ता तदनुसारेण परेद्युः समाप्येत। तत्र यदि दिवैव समाप्येत तदा तामतिवाह्यैव पारणं कुर्यात् उभयान्तस्य मुख्यत्वात्। यदि रात्रौ समाप्तिस्तदा तत्समाप्तेर्न प्रतीक्षणीया रात्रिपारणस्य निषिद्धत्वात्। तथा च ब्रह्मवैवर्त्ते "सर्वेष्वेवोपवासेषु दिवा पारणमिष्यते। अन्यथा पुण्यहानिः स्याद्व्रते धारणपारणमिति। अन्यतिथ्यागमे रात्रौ तामसस्तैजसो दिवा। तामसे पारणं कुर्वंस्तामसीं गतिमश्नुते" इति। दिवापारणं कुर्वन्नपि नाष्टमीवेलायां कुर्यात् एकतरान्तस्याभावात् अष्टमीमतिवाह्य रोहिण्यां वर्त्तमानायामपि पारणं कार्यम्। अतएव नारदीये "तिथिनक्षत्रसंयोग उपवासोयदा भवेत्। पारणं तु न कर्त्तव्यं यावच्चैकस्य रुद्धयः"। सांयोगिके व्रते प्राप्ते यत्रैकोऽपि वियुज्यते। तत्रैव पारणं कुर्यादेवं